

בראשית פרק כב: עקידת יצחק

הקדמת אברבנאל לפרק כב:

הפרשה הזאת היא כל קרן ישראל וזכותם לפני אביהם שבשמים, ולכן היא שגורה בפינו בתפילתנו כל היום, ומפני זה ראוי להפליג בה העיון והחקירה יותר מבשאר הפרשיות.

פרק כ"ב הוא אחד הפרקים המכוננים בתולדות עם ישראל. עקידת יצחק היא אחד מבסיסי זכות האבות של עם ישראל והיא נזכרת רבות בתפילות ראש השנה. מעבר לכך, הפכה עקידת יצחק לסמל של עמידה בניסיון ונכונות אין סופית להקרבה. בשל חשיבות הפרק נקדיש לו שלושה שיעורים, כאשר נבקש בשיעור האחרון מכל מורה להציע מגמה או כיוון משלו שיעסוק בחיבור התלמידים לסיפור העקדה מזווית אישית, לאומית וכדומה.

מבנה הפרק ומוקדי ההוראה:

1	מטרת הניסיון	רמב"ן, אברבנאל, מדרש בראשית רבה 3 יח"ל: הרמב"ן, האברבנאל. 5 יח"ל: שלושת הפירושים והשוואה ביניהם.
2	עקידת יצחק- מתוך הפסוקים	א. פסוקים א-ב: הציווי פירוט הציווי בפסוקים "הנני"- מילה מנחה פירוש רש"י "לך לך" - השוואה בין הציוויים בפרק יב ובפרק כב ב. פסוקים ג-ח: הדרך ריבוי פעלים ופירוש רש"י "ביום השלישי"- הרמב"ן "וילכו שניהם יחדו"- רש"י "אב-בן"- מילים מנחות ג. פסוקים ט-יח: העקדה והבטחת ה' בעקבותיה דברי מלאך ה' "עתה ידעתי"- שלושה פירושים (3 יח"ל: פירוש רש"י בלבד) (יש לחבר לתכלית הניסיון) השבועה והברכה – רמב"ן (לתלמידי 5 יח"ל)
3	עקידת יצחק- לדורות	המושג "זכות אבות" "מעשה אבות סימן לבנים"- העקידה כמקור של מסירות נפש (הרב חרל"פ, הרב עמיאל. אין חובה ללמד את המקורות כלשונם).

1. מטרת הניסיון

"וְהֵאָלְקִים נֶסֶה אֶת אַבְרָהָם..." (פסוק א).

הקב"ה מנסה את אברהם בדרכים רבות, אולם זהו המקום היחיד בפרקי אברהם בו מעידה התורה במפורש שאברהם הועמד בניסיון. הפרק מזמין להבין את מושג הניסיון ואת מטרותיו. הדיון מתמקד באברהם, אך מתרחב לניסיונות לאומיים ופרטיים.

תיאור הקב"ה כמי שמנסה את האדם מעורר קושי האמוני: כיצד ייתכן שהקב"ה, היודע כל, נזקק לניסיון, הרי ברור שהקב"ה יודע מראש את התוצאה. הפרשנים המובאים להלן מציעים שלושה כיוונים להבנת מטרת הניסיון, (מטרה שונה מאשר ידיעת התוצאה).

- הראשון: הוצאת הכוחות מהכוח אל הפועל כדי לתת למתנסה שכר על מעשיו (הרמב"ן)
- השני: העצמת מידותיו וכוחותיו של המנוסה (המדרש)
- השלישי: חינוך ודוגמא לרבים (האברבנאל, וכן הרמב"ם שיובא בסיכום לפרק)

תלמידי 3 יח"ל נדרשים ללמוד את פירוש הרמב"ן ואת פירוש האברבנאל.

תלמידי 5 יח"ל נדרשים ללמוד את שלושת הפירושים ולהשוות ביניהם.

א. רמב"ן לפסוק א:

ענין הניסיון הוא לדעתי, בעבור היות מעשה האדם רשות מוחלטת בידו, אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא יעשה, יקרא "ניסיון" מצד המנוסה. אבל המנסה יתברך יצווה בו להוציא הדבר מן הכח אל הפועל, להיות לו שכר מעשה טוב, לא שכר לב טוב בלבד.

ודע כי "ה' צדיק יבחן" (תהלים יא, ה), כשהוא יודע בצדיק שיעשה רצונו וחפץ להצדיקו, יצווה אותו בניסיון, ולא יבחן את הרשעים אשר לא ישמעו. והנה כל הניסיונות שבתורה לטובת המנוסה.

להבנת דברי הרמב"ן:

לפי הרמב"ן, מהי משמעות המילה ניסיון? מדוע לדעתו הניסיון הוא "מצד המנוסה"? מהי מטרת הניסיון? מה משמעות הביטוי "להוציא מן הכח אל הפועל"? מדוע ה' מנסה רק צדיקים ולא רשעים?

לפי רמב"ן, משמעות המילה "ניסיון" היא בחינה, כפי שמופיע בפסוק "ה' צדיק יבחן". בעוד האדם, כבעל בחירה חופשית, אינו יודע כיצד ינהג בעת הניסיון, הקב"ה יודע מראש שהצדיק יעמוד בו. מטרת הניסיון היא לאפשר לצדיק להוציא מהכוח אל הפועל את היכולת (פוטנציאל) הרוחני הטמון בו. בעקבות מימוש זה, הצדיק זוכה בשכר על פעולתו הטובה ולא רק על היכולת הטמונה בו.

ב. בראשית רבה (פרשה לב, ג):

כתיב 'ה' צדיק יבחן ורשע ואהב חמס שנאה נפשו' (תהלים יא, ה), אמר רבי יוסי בן חנינה: הפשתי הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה

כל שהוא כותשה היא משתבחת ...

ובשעה שהוא יודע שהפשתן שלו רעה, אינו מספיק לקוש עליה אחת עד שהיא פוקעת, כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים, אלא את הצדיקים שנאמר 'ה' צדיק יבחר'.

מה מטרת כתישת הפשתן, ומה מלמד משל הפשתן על מטרת הניסיון?

מדוע הקב"ה מנסה את הצדיקים ולא את הרשעים?

המדרש רואה בניסיון אמצעי לצמיחה ולהתפתחות של המנוסה : כמו שהפשתן (הטוב) משתבח ע"י הכתישה, כך המנוסה צומח מתוך הניסיון. הניסיון הוא לטובת המנוסה.

ג. אברבנאל (ד"ה "ויאמר") :

... הניסיון הזה אין ענינו הבחינה, כדי שידע האל מה שלא היה יודע, אבל ו"האלוקים נסה" הוא מגזרת "נס" כי הפעל הנפלא הזה שעשה אברהם בדבר ה' עומד לנס עמים, כדגל רם ונשא, אליו גויים ידרשו ויביטו אחריו!

איך מסביר האברבנאל את מקורה של המילה "ניסה"?

מה מטרת הניסיון?

למילה נס מספר פירושים בתנ"ך. פירוש אחד למילה "נס" הוא מוט גבוה או דגל. האברבנאל מפרש את המילה ניסיון משורש (בלשונו : גזרת) נס, במשמעות של דגל. באמצעות הניסיון הציג הקב"ה בפני העמים את מעלתו של אברהם והזמין את הצופים בו ללכת בדרכיו.

הרחבה : בראשית רבה פרשה נה

"ויהי אחר הדברים האלה והאלקים נסה את אברהם,

כתיב (תהלים ס) 'נתתה ליראיך נס להתנוסס מפני קושט סלה', ניסיון אחר ניסיון וגידולין אחר

גידולין בשביל לנסותן בעולם, בשביל לגדלן בעולם כנס הזה של ספינה

וכל כך למה? מפני קושט, בשביל שתתקשט מדת הדין בעולם

שאם יאמר לך אדם למי שהוא רוצה להעשיר מעשיר, למי שהוא רוצה מעני, ולמי שהוא רוצה הוא

עושה מלך, אברהם כשרצה עשאו מלך, כשרצה עשאו עשיר,

יכול את להשיבו ולומר לו : יכול את לעשות כמו שעשה אברהם אבינו,

והוא אומר מה עשה? ואת אומר לו ואברהם בן מאת שנה בהולד לו, ואחר כל הצער הזה נאמר לו

קח נא את בנך את יחידך ולא עיכב, הרי נתת ליראיך נס להתנוסס".

מיומנויות : השוואה בין שלושת הפירושים למטרת הניסיון

2. עקידת יצחק - מתוך הפסוקים

א. פסוקים א-ב : הציווי

א וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נָסָה אֶת אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲנִי :
 ב וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בְּנֶךְ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אֲהַבְתָּ אֶת יִצְחָק וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמִּצְרַיִם וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה
 עַל אֶחָד הָהָרִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹדִי :

- תשובתו של אברהם לקריאת ה' : "הנני" (המילה "הנני" היא מילה מנחה בפרק. התשובה "הנני" מופיעה פעמיים נוספות בפרק).
- הציווי מפורט מאד : "אֶת בְּנֶךְ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אֲהַבְתָּ אֶת יִצְחָק".
- המקום המדויק של העקידה לא נאמר.

רש"י לפסוק ב :

את בנך - אמר לו : שני בנים יש לי.

אמר לו את יחידך. אמר לו : זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו.

אמר לו : אשר אהבת, אמר לו : שניהם אני אוהב,

אמר לו את יצחק.

ולמה לא גילה לו מתחילה?

שלא לערבבו פתאום, ותזוז דעתו עליו ותיטרף

מהו הייתור שרש"י מזהה בציווי ה'?

מה מטרת הייתור?

ציווי ה' כולל כינויים רבים ליצחק : בן, יחיד, אוהב, יצחק. ("את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק") לדעת המדרש המובא ברש"י הכינויים הרבים רומזים לדו שיח בין ה' לאברהם על זיהוי יצחק. הכינויים הרבים יוצרים השהייה לקראת הדרישה הקשה "והעלהו לעולה" ומכניס את אברהם לקראתה.

[המשך דברי רש"י, "וכדי לחבב עליו את המצווה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור", לא הובא כאן בשל הקושי בהבנתו. ראו מפרשי רש"י במקום החולקים על כוונת המדרש המובא בדברי רש"י].

"לך לך" : בין שני ציוויים

בפרשת העקידה מופיע הדיבור האחרון של ה' לאברהם בתורה. השוואת הדיבור האחרון לדיבור הראשון המופיע בפרק י"ב חושפת קשרים בלשון ובתוכן :

- הביטוי "לך לך", שהוא ביטוי ייחודי.
- היעדר הידיעה לגבי היעד המדויק : "אל הארץ אשר אראך", "אחד ההרים אשר אומר אליך".
- שני הציוויים מביאים ליציאה לדרך.

- הברכה המתלווה לציווי בפרק יב- מיד אחרי הציווי, בפרק כב- רק לאחר העמידה בציווי.
- שני הציוויים דורשים ויתור עצום: בניסיון הראשון - עזיבת העבר- הבית, המולדת והארץ; בעקידה - ויתור על היקר מכל- על יצחק, ובכך גם ויתור על העתיד.

ההשוואה מלמדת על כוחו של אברהם העומד בניסיונות ה' מהדיבור הראשון ועד לאחרון ומעצימה את קושי ניסיון העקידה. אברהם נדרש לעזוב את ביתו ומשפחתו לשם העתיד ולבסוף נדרש לוותר על עתיד זה.

מיומנויות:

זיהוי דרכי הביטוי של התורה: המילה "הנני", כמילה מנחה בפרק. ייתור, הדרגה.

השוואה בין שני ציוויי "לך לך"

ב. פסוקים ג-ח: הדרך

- ג וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמורוֹ וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נַעֲרָיו אֹתוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּבְקַע עֲצֵי עֵלֶה וַיִּקֶּם וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים:
- ד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיֵּשֶׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֹק:
- ה וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל נַעֲרָיו שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמור וְאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנִשְׁוֹבָה אֲלֵיכֶם:
- ו וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת עֲצֵי הָעֵלֶה וַיִּשֶׂם עַל יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת הָאֵשׁ וְאֵת הַמֶּאֱכָלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו:
- ז וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הַנְּנִי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיִה הַשָּׂה לְעֵלֶה:
- ח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֲלֵהִים יְרָאָה לוֹ הַשָּׂה לְעֵלֶה בְנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו:

- בפסוק ג ריבוי פעלים: וַיִּשְׁכֶּם, וַיַּחֲבֹשׁ, וַיִּקַּח, וַיִּבְקַע עֲצֵי עֵלֶה, וַיִּקֶּם וַיֵּלֶךְ.
- הכתוב מפרט ומציין מי ההולכים, מה לקחו איתם ומה משך ההליכה.
- בפסוקים ו-ח חוזרות המילים "אב-בן".
- תשובתו של אברהם לשאלת יצחק היא "הנני", כפי שהשיב לקריאת ה'.
- תשובתו של אברהם חידתית: האם ענה לשאלתו של יצחק על בדבר הקורבן?
- המילים "ויילכו שניהם יחדיו" חוזרות לפני השיחה ואחריה.

ריבוי פעלים

כינוי לתופעה לשונית, שבה מופיעים מספר פעלים ברצף המתארים פעולה אחת או סדרת פעולות קשורות. תופעה זו משמשת כאמצעי להדגשה ולהעצמה של המעשה המתואר וכן להעברת תחושת הדחיפות בעשייה.

דוגמאות :

- "וַיִּלֶךְ אַבְרָם כְּאִשֶּׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵי ה'... וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת שָׂרִי אִשְׁתּוֹ... וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנָעַן". הפעלים "וילך", "ויקח", "ויצאו", "ויבאו" מדגישים את ההליכה והתנועה.
 - משל הכרם (ישעיהו ה, ב) : "וַיַּעֲזְקֵהוּ וַיִּסְקְלֵהוּ וַיִּטְעֵהוּ שָׂרֵק וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכּוֹ וְגַם יָקַב חֲצֵב בּוֹ" ריבוי הפעלים מדגיש את ההשקעה הרבה של ה' בעם ישראל.
 - תיאור הרעב (יואל א, י-יב) : "שָׂדֵד שָׂדֵה, אֲבֵלָה אֲדָמָה, כִּי שָׂדֵד דָּגָן, הוֹבִישׁ תִּירוֹשׁ, אֲמָלַל יָצֵהָ. הִבִּישׁוּ אֲכָרִים, הִלְכִּלוּ כֶרְמִים..." הפעלים הרבים יוצרים תמונה עזה של החורבן והאבל.
- (הוראת הדוגמאות אינה חובה)

רש"י :

וישכם - נזדרז למצווה :

ויחבש - הוא בעצמו ולא ציווה לאחד מעבדיו, שהאהבה מקלקלת השורה :

רש"י לומד מהפעלים בפסוקים ג-ד על זריזותו של אברהם בקיום הציווי.
מתוך אהבתו לקב"ה אברהם "קלקל את השורה"- חרג מההתנהגות הרגילה .

"ביום השלישי"

הרמב"ן מעצים את עמידתו של אברהם אבינו בניסיון :

רמב"ן לפס' ב :

... ורצה שיעשה זה אחרי מהלך שלשה ימים, כי אלו יעשה כן בפתע פתאום במקומו, הייתה פעולתו במהירות ובהלה, אבל כשיהיה אחר מהלך ימים כבר נעשה בשוב דעת ועצה.

מעשהו של אברהם נעשה בשיקול דעת.

"וַיִּלְכּוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו"

צירוף מילים זה חוזר פעמיים : בפסוק ו' ובפסוק ח'. בין החזרות מתואר השיח שהתקיים בין אברהם ליצחק.

רש"י :

(ו) וילכו שניהם יחדיו - אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה

כיצחק, שלא היה מרגיש בדבר :

(ח) יראה לו השה - כלומר יראה ויבחר לו השה, ואם אין שה, לעולה בני. ואף על פי שהבין יצחק שהוא הולך לישחט, וילכו שניהם יחדיו בלב שווה :

מה מלמדת אותנו כל אחת מן הפעמים בהם מוזכר המשפט?

מה התרחש בין המשפטים?

מה ההבדל בין תודעתו של יצחק בפסוק ו' לתודעתו בפסוק ח'?

לפי פירוש רש"י, "וילכו שניהם יחדיו" מתפרש כשני שלבים: תחילה אברהם הלך בשמחה כיצחק שעדיין לא ידע את גורלו, ולאחר מכן, כשיצחק הבין שהוא עצמו מיועד להיות הקרוב, הם המשיכו ללכת "בלב שווה" - שניהם מוכנים למלא את רצון ה' בהסכמה מלאה.

המילים המנחות: "אב" - "בן"

הכתוב מבליט את הכינויים אב ובן, להראות כי אברהם אינו מבטל את רגש האבהות, ולמרות הרגש הזה הוא מוכן לקיים את דבר ה' ולהעלות את בנו לעולה.

מיומנויות:

זיהוי דרכי הביטוי של התורה: ריבוי פעלים, מילים מנחות.

הבחנה במשמעות שנוספה על פי הפירוש\ ניסוח תוכן הכתוב על פי הפירוש (הבנת משמעות "וילכו

שניהם יחדיו" לפי רש"י כביטוי להסכמה עמוקה).

העמקם דמותם של אברהם ושל יצחק מתוך עמידתם בניסיון

הרחבה

מי עמד בניסיון: אברהם או יצחק?

הכתוב מציג לכאורה את אברהם כדמות מרכזית בעקידה: "קח-נא את-בְּנֶךְ אֶת-יְחִידָךְ אֲשֶׁר-אֶהְיֶה אֵת-יֶצְחָק וְלֶךְ-אֶל-אֶרֶץ הַמִּרְיָה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה" (בראשית כב, ב). גם בסיום העקידה אומר המלאך: "כִּי עֲתָה יִדְעָתִי כִּי-יֵרָא אֱלֹהִים אֵתָּה וְלֹא תִשָּׁכַח אֶת-בְּנֶךְ אֶת-יְחִידָךְ מִמֶּנִּי" (בראשית כב, יב).

מאידך, הפסוק "וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו" מופיע פעמיים (פסוקים ו, ח), פירוש רש"י שלמדנו רואה בחזרה ביטוי להסכמה עמוקה: "וואף על פי שהבין יצחק שהוא הולך לישחט, וילכו שניהם יחד בלב שווה". כלומר, לפי רש"י, יצחק הבין והסכים למעשה, ובעצם הפך להיות שותף בניסיון. המדרשים מחזקים גישה זו בהדגישם את גילו של יצחק בשעת העקידה. בעוד שפשט הכתובים עשוי לרמוז על נער צעיר, חז"ל במדרש מציינים שיצחק היה בן 37 שנה (פרקי דרבי אליעזר פרק לא, בראשית רבה נו, ח). - אדם בוגר ומודע המוסר את נפשו מרצון. יצחק מכונה "עולה תמימה" (רש"י כו ב), הכינוי הזה מרמז גם הוא על הנכונות שלו לעלות כעולה שלמה. בפיוט "עת שערי רצון" מופיעים אברהם ויצחק כשותפים בניסיון:

"דַּפְּקוּ בַּשַּׁעֲרֵי רַחֲמִים לְפָתֵחַ

הַבַּיִת לְהַזְבִּיחַ וְאֵב לְזַבֵּחַ

קוֹזִים לְאֵל וּבְרַחֲמָיו לְבִטָּחַ

וְקוֹזֵי יְיָ יִחְלִיפוּ כַחַ

דָּרָשׁוּ בְּנִחְלָת אֵל לְהַסְתַּפֵּחַ

עוקד והנעקד והמזבח...

ממאכלת יהמה מדברי
נא חדדה אבי ואת מאסרי
חזק ועת קד וקוד בבשרי
קח עמד הנשאר מאפרי
ואמר לשרה זה ליצחק ריח
עוקד והנעקד והמזבח..."

ג. העקידה והבטחת ה' בעקבותיה

ט ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים
ויבן שם אברהם את המזבח ויערף את העצים ויצחק בנו
וישם אותו על המזבח ממעל לעצים:
י וישלח אברהם את ידו וישח את המאכלת לשחט את בנו:
יא ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר אברהם ויאמר הנני:
יב ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא
חשכת את בנך את יחידך ממני:
יג וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם וישח את האיל
ויעלהו לעלה תחת בנו:
יד ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראא אשר נאמר היום בהר ה' יראא:

- "ויעקד את יצחק בנו" - משמעות השורש ע.ק.ד.
- כפילות השם "אברהם אברהם" בפסוק יא - המלאך קרא לאברהם פעמיים, מתוך הדחיפות והצורך לעצור את הפעולה. כך גם הכפילות "אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה".
- "הנני" - תשובתו המיידית של אברהם מראה על נכונותו המתמדת להקשיב לדבר ה'. המילה "הנני" היא מילה מנחה בפרשת העקידה.
- פסוק יב מהווה שיא: "כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה" - עמידתו של אברהם בניסיון הוכיחה את היותו ירא ה', לא רק בכוח כי אם בפועל. כדאי להתייחס למושג "יראת ה'".
- הפירוט "ולא חשכת את בנך את יחידך ממני" (יב) מזכיר את הפירוט שבציווי: "קח נא את בנך את יחידך".
- העקידה נעצרה - אברהם הקריב קורבן "תחת בנו". "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראא" - אברהם נתן שם למקום. הקריאה בשם היא ביטוי נוסף לחשיבותה של העקידה ולצורך לזכור אותה לדורות.

עתה ידעתי: 'מי יודע' בעקבות הניסיון ו'מה ידע'?

תלמידי שלוש יחידות נדרשים ללמוד את פירוש רש"י ולחבר אותו לפירוש האברבנאל לגבי מטרות הניסיון (לעיל).

תלמידי חמש יחידות ילמדו את שלושת המקורות, ויחברו אותם ללימוד בדבר הניסיון ותכליתו.

רש"י:

מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חיבתי אצלך, יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלוקים אתה:

רמב"ן:

כי עתה ידעתי - מתחילה הייתה יראתו בכח, לא יצא לפועל במעשה הגדול הזה, ועתה נודעה במעשה, והיה זכותו שלם, ותהי משכורתו שלימה מעם ה' אלהי ישראל:

רמב"ם, מו"נ ג, כד:

...לפיכך אמר לו המלאך 'כי עתה ידעתי כי ירא אלוהים אתה', כלומר: שבמעשה זה אשר בו ייאמר עליך בהחלט ירא אלוהים, ידעו כל בני האדם גבול יראת ה' מה הוא.

לפי פירוש רש"י, הניסיון סיפק לקב"ה הוכחה כלפי חוץ להשיב לשטן ולאומות העולם מדוע בחר באברהם. (בהתאם לגישת האברבנאל שהוצגה בתחילה) הרמב"ן מסביר שהניסיון הוציא את יראת השמים של אברהם מהכוח אל הפועל והשלים את זכותו. (בהמשך לטעם שהציע הרמב"ן לניסיון) ואילו לפי הרמב"ם הניסיון קבע אמת מידה של יראת שמים לכל האנושות (בהתאם לגישת האברבנאל שהוצגה בתחילה).

הרחבה: "אל תשלח ידך אל הנער"

בסוף פרשת העקידה הקב"ה אומר לאברהם לא לשלוח ידו אל הנער. בהמשך התורה מלמדת אותנו שמדובר בציווי עקרוני- היא שוללת מכל וכל עבודת אלוקים על ידי הקרבת הבנים (ויקרא יח, כא; דברים יב, לא; ועוד). התורה מלמדת שמצוות העקדה היתה אירוע חד פעמי שמלמד בו זמנית הן את מסירות הנפש המוחלטת של אברהם, והן את האיסור להקריב להקריב את הבנים לאלוקים, כפי שהיה מקובל בקרב עמי הסביבה. מסירות נפש של אברהם נחקקה לדורות והפכה להיות אחד הכוחות העמוקים של עם ישראל בהתמודדות שלו עם מצבים קשים. הקריאה האלוקית "אל תשלח ידך אל הנער", הפכה אף היא לקריאה מהדהדת, האוסרת הקרבת אדם מכל סוג שהוא.

השבועה והברכה

טו ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים:

טז ויאמר בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך: יז כי בך אברךך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער איביו:

יח והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקלי:

יש לשים לב כי זו הפעם הראשונה, בה מופיעה שבועת ה' לאברהם בדבר ברכת הזרע. הדבר נובע מכך שאברהם הגיע לשיא אמונתו בה' בעקידה בה היה מוכן להקריב את זרעו, ובשכר זה ה' זיכה אותו **בשבועה** על הזרע. יש לשים לב שה' נשבע לא רק על ריבוי הזרע אלא גם על הצלחותיו בעתיד: "וַיִּרְשׁ זֶרְעָךָ אֶת שְׂעֵר אֲיִבָיו" (יז).

לתלמידי 5 יח"ל:

רמב"ן מבאר את ההשלכות שיש לשבועת ה' על קיום הזרע בעתיד, בפירושו רמב"ן:

יען אשר עשית את הדבר הזה -

גם מתחילה (לעיל י"ג, טז; ט"ו, ה): הבטיחו כי ירבה את זרעו ככוכבי השמים וכעפר הארץ, אבל עתה הוסיף לו יַעֲקֹב אֶשְׂרַת עֲשִׂיתָ המעשה הגדול הזה, נשבע בשמו הגדול, ושיירש זרעו את שער אויביו.

והנה הובטח שלא יגרום שום חטא שִׁכְלָה זרעו, או שיפול ביד אויביו ולא יקום. והנה זו הבטחה שלימה בגאולה העתידה לנו.

על פי פירוש זה, שבועת ה' לאברהם על הזרע והניצחון על האויבים, היא ראייה לקיומה של גאולת ישראל. הקב"ה נשבע לעם ישראל שהוא לא יכלה והוא עתיד לגבור על אויביו. לאורך הגלות התקיים עם ישראל בציפייה להגשמתה של שבועה זו.

[זו הזדמנות להצביע על אמונתם של חכמי ישראל לאורך הדורות, גם במצבים קשים ביותר, בהתגשמות הגאולה, ועל הזכות שלנו לחיות בארץ ישראל ולהילחם באויבנו].

מיומנויות:

השוואה בין שלושת הפירושים ל"כי עתה ידעתי"

הזדהות - הזדהות עם חכמי ישראל לאורך הדורות

רלבנטיות - האמונה בגאולה בעבר ובהווה

3. עקידת יצחק - לדורות:

א. "זכות אבות"

"זכות אבות" היא הבטחה אלוקית בלתי מותנית, שבה מעשי האבות מעניקים חסד והגנה לצאצאיהם לדורי דורות. בניסיון הקשה ביותר בו עמד אברהם אבינו, התגלתה מסירות נפש מוחלטת לרצון ה', כאשר היה מוכן להקריב את בנו יחידו. על מעשה זה של מסירות טהורה לדבר ה' "נשען" עם ישראל לדורותיו.

ביום השני של ראש השנה אנו קוראים בתורה את פסוקי עקידת יצחק. אחד ההסברים לתקיעת השופר הוא הקשר לאיל העקידה: התקיעה מזכירה את מסירותו של אברהם ואת זכותו העומדת לנו.

בתפילת מוסף של ראש השנה אנו אומרים: "אלהינו ואלהי אבותינו, זכרנו בזכרון טוב מלפניך, ופקדנו בפקדת ישועה ורחמים משמי שמי קדם. וזכר לנו ה' אלהינו אהבת הקדמונים, אברהם יצחק וישראל עבדיך. את הברית ואת החסד ואת השבועה שנשבעת לאברהם אבינו בחר המוריה. ואת העקדה שעקד את יצחק בנו על גבי המזבח, וכבש רחמי לעשות רצונך בלבב שלם. כן יכבשו רחמיך את כעסך. ויגלו רחמיך על מדותיך. ובטובך הגדול ישוב חרון אפך. מעמך ומעירך ומארצך ומנחלתך. וקיים לנו ה' אלהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור: וזכרתי להם ברית ראשונים, אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני ה': כי זוכר כל הנשפחות אתה. ואין שכחה לפני כסא כבודך. ועקדת יצחק היום לזרעו תזכר. ברוך אתה ה', זוכר הברית" (כאן בנוסח עדות המזרח)

הפיוט "עת שערי רצון"

הפיוט "עת שערי רצון" נכתב על ידי הפייטן רבי יהודה בן שמואל עבאס, מגדולי המשוררים בספרד בתקופת תור הזהב (המאה ה-12). הפיוט נאמר בתפילת מוסף של ראש השנה בקהילות רבות, במיוחד בנוסח הספרדים, ומהווה חלק מרכזי בסדרת פיוטי העקידה. במרכז הפיוט עומד סיפור העקידה, כאשר המתבר מתאר את ההתרחשות בלשון פיוטית עשירה וטעונית רגש. הפיוט מציג את העקידה כאירוע מכונן שזכותו עומדת לעם ישראל בבואם לבקש רחמים ביום הדין:

"אנא זכור נא לי ביום הדין
עוקד והנעקד והמזבח..."

יום זה זכות לבני ירושלים
בו שערי רחמים אני פותח
עוקד והנעקד והמזבח

לבריתך שוכן זבול ושבעה
זכרה לעדה סערה ונגועה
ושמע תקיעה תוקעה ותרועה
ואמר לציון בא זמן הישועה
ינון ואלהי אני שולח."

(בכיתה יש לעסוק במושג "זכות אבות" ובמקומה של העקידה בתפילת ראש השנה. הוראת הפיוט אינה חובה)

ב. מעשה אבות סימן לבנים- העקידה כמקור כוח למסירות נפש בכל הדורות

הרב חרל"פ, ההקדמה ל"בית זבול" (בית זבול ח"ב, פתח הבית אות ב) :
 "והנה יסוד מעלתם של ישראל היא במה שיוכלו לזכות לקדש את השם בנפשותם, שלמעלה זו גם מלאכי השרת עם כל רוממותם אין להם שייכות בזה... ובא להם זה מאז עקד אברהם אבינו את יצחק על גבי המזבח, 'וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו ויקרא מלאך ה' מן השמים ויאמר אברהם אברהם אל תשלח ידך אל הנער', שבזה מה שלא יצא לפועל, נשאר הרצון הזה של קידוש השם בכח להיות לרצות נעקד על גבי המזבח ולפשוט צוארו להיות נשחט על קיום מצוותיו וקודש שמו יתברך חדור עמוק עמוק בתוך כל ישראל, שיהיו כל חייהם המשך ארוך של קידוש השם".

"הגיונות אל עמי", חלק ב, וירא י"ח: ל"ב-ל"ה :
 ("הגיונות אל עמי" הוא חיבור שכתב הרב משה אביגדור עמיאל במאה ה-20 באנטוורפן, בלגיה)
 "קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המריה והעלהו שם לעלה"
 (בראשית כב, ב). שואלים, מאי רבותא יש בדבר, הלא כמה רבוא רבבות מישראל מסרו את נפשם על קידוש השם? ואמנם בפשטות יש להשיב, כי בכל דבר העיקר הוא הראשון, כמו שמבארים המקובלים, כי כל הכובד שבדבר הוא בהורדת המחשבה מעולם האצילות לעולם העשיה, אבל כיון שכבר הורדה המחשבה על ידי מי שהוא שוב נקל הדבר להרבה אנשים שלא שמעו כלל אפילו את שם הממציא הראשון, לבוא גם הם בעצמם לאותה המחשבה. ואברהם היה הראשון שקיים את המסירות נפש על קידוש השם והוא סלל את המסילה לנו, ואנחנו רק הולכים אנו בעקבותיו, אבל לעולם העיקר הוא הממציא הראשון".

חשיבותה העצומה של עקידת יצחק נובעת מכך שאברהם היה הראשון שנדרש לניסיון קשה כל כך, ובכך סלל את הדרך לדורות הבאים (ע"י כך שהוריד את הרעיון מעולם המחשבה אל עולם המעשה). יהודים רבים לאורך הדורות נדרשו למסור את הנפש, ועשו זאת מכוחו של אברהם.

ניש לקיים דיון במושג "מסירות נפש" בחיים ובמוות, ולהבין אותו בהקשר לעקרון "מעשה אבות סימן לבנים". אין חובה ללמוד את המקורות בלשונם).

הרחבה: יסודות באמונה הנלמדים מעקידת יצחק
 הרמב"ם, "מורה הנבוכים", חלק שלישי, פרק כ"ד
 דע כי כל ניסיון שנאמר בתורה הרי מטרתו ועניינו שידעו בני אדם מה שראוי להם לעשות או מה שראוי לסבור. אבל פרשת אברהם בעקידה כללה שני עניינים גדולים והם מיסודות התורה.

העניין האחד הוא להודיענו גבול האהבה לה' יתעלה, והיראה ממנו לאיזה גבול מגעת. לפיכך נצטוו בפרשה זו אשר לא יערכנה לא מסירת ממון ולא מסירת נפש, אלא זה תכלית מה שאפשר להיות במציאות ממה שלא יעלה בדמיון שטבע האדם ישמע לכך. והוא שיהיה האדם עירירי, בתכלית התשוקה לוולד, ובעל אושר גדול ונשיאות פנים, וחשוב בעיניו שתהא מזרעו אומה, ובא לו הולד לאחר היאוש, היאך יהיו געגועיו עליו ואהבתו אותו, אלא שאצל יראתו יתעלה ואהבת

קיום מצוותיו הקל בילד החביב הזה, והשליך כל מה שקיווה בו, ומיהר לשוחטו לאחר מהלך כמה ימים.

לפי שאילו חשב לעשות את זה מיד כאשר בא אליו הציווי, היה זה מעשה בהילות ובלבול חושים ללא יישוב דעת מדוקדק. אבל כיוון שעשה את זה לאחר כמה ימים משנאמר לו הציווי, הרי היא פעולה מתוך התבוננות ומחשבה נכונה והבחנת אמיתות מצוותו יתעלה ואהבתו ויראתו, ושאינו ראוי להתחשב בשום מצב אחר, ולא להעדיף שום התפעלות כלל.

כי אברהם אבינו לא מיהר לשחוט את יצחק מתוך יראה מה' שמא יהרגו או ירוששו, אלא לעצם מה שמוטל על בני האדם מאהבתו יתעלה ויראתו, לא לתקוות שכר ולא ליראת עונש, כמו שביארנו במקומות מספר. לפיכך אמר לו המלאך: "כי עתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה", כלומר שבמעשה זה, אשר בו ייאמר עליך בהחלט "ירא אלוקים", ידעו כל בני האדם גבול יראת ה' מה הוא.

והעניין השני להודיענו עד כמה אמיתי אצל הנביאים מה שבא להם מאת ה' בחזון, כדי שלא יחשוב אדם מכיוון שזה בחלום ובמראה, כמו שביארנו, ובאמצעות הכוח המדמה, אפשר שלא היה מה ששמעוהו או מה שנמשל להם אמת אלא מעורב בו השערה מסוימת. לפיכך רצה להשמיענו שכל מה שרואה הנביא במראה הנבואה אמת ונכון אצל הנביא, אין לו ספק בשום דבר ממנו כלל, ודינו אצלו כדון כל הדברים המציאותיים המושגים בחושים או בשכל.

והראיה לכך – שהרי חש לשחוט את בנו יחידו אשר אהב כפי שנצטווה, ואף על פי שהיה הציווי הזה בחלום או במראה. ואילו היה פקפוק אצל הנביאים בחלום הנבואה, או שהיה להם ספק במה שמשגיגים במראה הנבואה או טעות, לא היו ממהרים למה שהטבעים מתנגדים לו, ולא הייתה נפשם נענית לעשות המעשה הזה רב הסיכון מספק.

הרמב"ם מציג שתי מטרות מרכזיות לניסיון העקידה: ראשית, העקידה נועדה להראות את גבול האהבה והיראה כלפי ה', ושנית, להוכיח את אמיתות הנבואה בעיני הנביא עצמו. בניתוח העקידה, הרמב"ם מדגיש את המאפיינים של אהבת ה' ויראתו האמיתיים: זוהי פעולה שנעשית מתוך שיקול דעת מעמיק ולא מתוך בהלה, כפי שמעיד משך הזמן שלקח לאברהם להגיע למקום העקידה. יתרה מזאת, זהו מעשה שנעשה לשם שמים בלבד, ללא מניע של פחד מעונש או תקווה לשכר, תוך נכונות לוותר על הדבר היקר ביותר – בן יחיד שנולד בזקנה. העקידה מוכיחה גם את אמיתות הנבואה: הנביא כה בטוח באמיתות הנבואה עד שאין בעיניו הבדל בין נבואה למציאות מוחשית, והנכונות שלו לפעול נגד הטבע מעידה על עוצמת הוודאות שלו.

לסיכום

עקידת יצחק היא שיא של האמונה – אב מוכן להקריב את בנו, והבן נכון להיעקד, שניהם בלב שלם לקיים רצון ה'. זכות האבות הטמונה בעקידה מלווה את עם ישראל לדורותיו, מעניקה כוח למסירות נפש בכל תקופה, ומאחדת בתפילות בימי הדין.

מיומנויות:

זיהוי דרכי הביטוי של התורה: מילים מנחות, ייתור, הדרגה, ריבוי פעלים

הבחנה במשמעות שנוספה על פי הפירוש

ניסוח תוכן הכתוב על פי הפירוש

השוואה

העמקת דמותם של אברהם ושל יצחק מתוך עמידתם בניסיון

מושגים:

"יראת ה' "

"זכות אבות"

קישור בין תקופות:

הבנת הקשר בין העקידה לתפילות ופיוטים מאוחרים יותר

הבנת השפעה של העקידה על מסירות הנפש לאורך הדורות